

Θανάσης Β. Κούγκουλος

**Ο Μεγάλος Χωρισμός του Κεμάλ Αναντόλ:
Μια μυθοπλαστική εκδοχή της μικρασιατικής
περιπέτειας από την άλλη πλευρά**

Αισθάνομαι ιδιαίτερη τιμή για την πρόσκληση του Συλλόγου Επιστημόνων Μειονότητας Δυτικής Θράκης και των βιβλιοπωλείων «Παπασωτηρίου» να μιλήσω για το μυθιστόρημα του Kemal Anadol *Ο Μεγάλος Χωρισμός*. Αναμφίβολα η παρουσίαση του συγκεκριμένου μυθιστορήματος στην Κομοτηνή αποτελεί ένα πολιτιστικό γεγονός εξαιρετικής σημασίας. Καθώς το βιβλίο αναφέρεται στην πάντα επίκαιρη και ιστορικά πληγωμένη σχέση Χριστιανών και Μουσουλμάνων, Ρωμιών, Ελλήνων και Τούρκων κατά τις τελευταίες ημέρες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο χώρος της Κομοτηνής και γενικότερα της Δυτικής Θράκης, που κατοικείται και από τις δύο πολιτισμικές ομάδες, φαντάζει ιδανικός για την λογοτεχνική πρόταση του Τούρκου συγγραφέα. Η πρόταση αυτή όχι μόνο δεν διχάζει αλλά το αντίθετο· ανοίγει απλόχερα έναν ασφαλή δρόμο συνεργασίας και διαμορφώνει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για έναν ανοιχτό και εγκάρδιο διάλογο.

Το ιστορικό μυθιστόρημα του Κεμάλ Αναντόλ κυκλοφορεί το 2003 στην Τουρκία και αφιερώνεται στη Διδώ Σωτηρίου, τη συγγραφέα των συγκλονιστικών *Ματωμένων Χωμάτων*, ενός βιβλίου που μεταφράζεται στα τουρκικά με τον τίτλο *Πες χαιρετισμούς από μένα στην Ανατολή* και αγαπιέται πολύ από το τουρκικό αναγνωστικό κοινό σημειώνοντας απανωτές εκδόσεις. Τέσσερα χρόνια μετά, το 2007, ο *Μεγάλος Χωρισμός* εκδίδεται και στην ελληνική γλώσσα σε μετάφραση του Παναγιώτη Αμπατζή. Ο Παναγιώτης Αμπατζής είναι ένας πολύ σημαντικός άνθρωπος που έχει προσφέρει πάρα πολλά στην υπόθεση της συνάντησης της ελληνικής με την τουρκική λογοτεχνία, μεταφράζοντας μια πλειάδα εκλεκτών λογοτεχνικών έργων προς τις δύο γλώσσες των γειτονικών μας λαών και εκδίδοντας στην Πόλη το περιοδικό γραμμάτων και τέχνης *Πυρσός*, όπου πρωτοπαρουσιάζονται στα ελληνικά οι πιο αντιπροσωπευτικοί σύγχρονοι Τούρκοι λογοτέχνες.

Η αφιέρωση του *Μεγάλου Χωρισμού* στη Διδώ Σωτηρίου αποκαλύπτει αμέσως πως ο Κεμάλ Αναντόλ επιχειρεί να συγγράψει μια μυθοπλαστική εκδοχή της μικρασιατικής περιπέτειας από την άλλη πλευρά, ανταμώνοντας και συμφωνώντας ωστόσο με την Ελληνίδα πεζογράφο, η οποία κλείνει τα *Ματωμένα Χώματα* με τη δίγλωσση κραυγή «**Καχρ ολσούν σεμπέπ ολανλάρ! Ανάθεμα στους αίτιους!**». Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα μυθιστόρημα της άλλης όχθης που υπερασπίζεται παθιασμένα την ίδια με τη Διδώ Σωτηρίου αντίληψη. Την άποψη που σήμερα δικαιώνεται ιστορικά και ποτεύει ακράδαντα ότι ο ελληνικός και ο τουρκικός λαός είναι τα θύματα ενός ανελέητου πολέμου των μεγάλων συμφερόντων. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και η τρομερή δύναμη της λογοτεχνίας. Η Διδώ Σωτηρίου βροντοφωνάζει αυτήν την αλήθεια πριν από 46 χρόνια και ο Στρατής Δούκας πριν από 80 ολόκληρα χρόνια με την περίφημη *Ιστορία ενός Αιχμαλώτου* που δημοσιεύεται για πρώτη φορά με τη γενναία υπόδειξη: *Αφιερώνεται στα κοινά μαρτύρια του ελληνικού και τουρκικού λαού*. Σ' αυτές τις θαρραλέες λογοτεχνικές φωνές που από πολύ νωρίς σηκώνουν το ανάστημα τους και αντιτάσσονται στην ανόητη μισαλλοδοξία προστίθεται και η βροντερή φωνή του Κεμάλ Αναντόλ. Και φυσικά ο Κεμάλ Αναντόλ δεν είναι μια μεμονωμένη περίπτωση στη λογοτεχνία που παράγεται στην Τουρκία κατά την περίοδο της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Αυτήν την ανθρωπιστική λογοτεχνία της αδελφοσύνης των δύο λαών ακολουθούν και άλλοι σημαίνοντες Τούρκοι πεζογράφοι, πριν ή παράλληλα με τον Κεμάλ Αναντόλ. Ενδεικτικά αναφέρω τους εκπροσώπους του μυθιστορήματος της Ανατολίας, κατά την ορολογία της ιστορίας της τουρκικής λογοτεχνίας, Τζεβάτ Σακίρ ή γνωστότερου ως Ψαρά της Αλικαρνασσού και Kemal Tahir. Ακόμη, πάλι παραδειγματικά και μόνο, σημειώνω τον διηγηματογράφο Sait Faik Abasıyanık που μυθοποιεί θετικά τους Ρωμιούς του Πέρα και των Πριγκηπωνήσων, τη μυθιστοριογράφο και καθηγήτρια κινηματογράφου Φεριντέ Τσιτσέκογλου, τον Ahmet Yorulmaz που με τρυφερότητα και κατανόηση καταγράφει σε πολύ δύσκολους καιρούς την κοινή ζωή των Ελλήνων και των Τούρκων στην Κρήτη και στο Αϊβαλί ή τον Sergün Açar που με νοσταλγία αναπολεί την ζωή των Ρωμιών της Πόλης μέσα από τον έρωτα του παππού του αφηγητή με μια Ρωμιά στο μυθιστόρημα *Aşkın Samatyası Selanik'te kaldı* (δηλαδή: *Ο έρωτας*

των Ψωμαθειών έμεινε στη Σαλονίκη ενώ ο ατυχής ελληνικός τίτλος είναι *Φίλησα μια φορά την Ευδοξία*).

Εντούτοις, ο Κεμάλ Αναντόλ θα έλεγα ότι προχωρά αρκετά βήματα πιο μπροστά, κυρίως γιατί δεν αναπλάθει απλώς μια θετική εικόνα για τον Έλληνα της Μικράς Ασίας, αλλά μιλώντας για την πιο αποφασιστική στιγμή του τουρκικού έθνους στον 20^ο αιώνα, τον Απελευθερωτικό Πόλεμο, τον γνωστό ως Μικρασιατική Καταστροφή στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου, με απόλυτη ψυχραιμία και συμπάθεια βλέπει τον Ρωμιό ως έναν αγαπημένο σύντροφο που οι Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις στερούν από τον τουρκικό λαό. Αυτό ασφαλώς υπονοεί και καταγγέλλει ο τίτλος του βιβλίου. Ο μεγάλος χωρισμός είναι ο οριστικός αποχωρισμός Τούρκων και Ελλήνων της Μικράς Ασίας μετά το αίμα που χύθηκε άφθονο το 1922. Ένας από τους ήρωες του πολυπρόσωπου μυθιστορήματος, ο καπετάν Πετριδής, εξηγεί παραστατικά το φρικτό αδιέξοδο που προκάλεσε η τυφλή βία του εθνικισμού: *Με την εκτόπιση ζήσαμε το μικρό χωρισμό που κράτησε έξι χρόνια!... Τώρα είναι ο μεγάλος χωρισμός! Ίσως να μην ξαναδούμε πια τον τόπο μας... Η συμβίωση με τους Τούρκους στο εξής δεν είναι δυνατή!... Ενώ χρόνια ζούσαμε μαζί. Τώρα όμως χύθηκε αίμα. Και δικό τους και δικό μας... Γιατί; Ο εθνικισμός είναι η αιτία! Η αρρώστια αυτή μας μεταδόθηκε από τα απέναντι παράλια. Κι εμείς τη μεταδώσαμε στους Τούρκους! Ακριβώς όπως η γαλάζια μούχλα του καπνού. Όπως η χολέρα που στέλνει τους ανθρώπους στον άλλο κόσμο δίχως να κάνει διάκριση μουσουλμάνου ή χριστιανού!.* Και βέβαια δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι το αίμα του 1922 επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα όλη την μετέπειτα πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων στον 20^ο αιώνα και ως ένα βαθμό είναι υπεύθυνο ακόμη και για τις άδικες αναταραχές και πιέσεις που υφίστανται οι αθώοι πολίτες των μειονοτήτων και στα δύο κράτη.

Κι αυτή η πικρή πραγματικότητα μόνο στη λογοτεχνία, ελληνική και τουρκική, λέγεται τόσο απερίφραστα. Πράγματι η Μικρασιατική Καταστροφή ή Απελευθερωτικός Πόλεμος είναι ένα κορυφαίο ιστορικό γεγονός πάνω στο οποίο δυστυχώς οικοδομούνται αντιθετικά οι ταυτότητες του σύγχρονου Έλληνα και του σύγχρονου Τούρκου. Σαφώς πρόκειται για μια πολιτική επιλογή που ενισχύει με ένταση η επίσημη εθνική ιστοριογραφία των δύο χωρών. Ανεξάρτητα από τις όποιες ιστορικές εκτιμήσεις για τον ίδιο τον πόλεμο και τα αίτια του, η αλήθεια, όπως καταγράφεται στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων και των Τούρκων που βιώνουν τη δραματική περίοδο των πρώτων

δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, είναι εντελώς διαφορετική. Έλληνες και Τούρκοι θυμούνται με πόνο και αγάπη την κοινή ζωή τους πριν από τον πόλεμο. Τούρκοι και Έλληνες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα πατρικά τους χώματα και να συρθούν στην προσφυγιά επειδή η τότε ευρωπαϊκή πολιτική αποφασίζει ότι δεν μπορούν πια να ζουν ειρηνικά μαζί. Έλληνες και Τούρκοι χάνουν μέσα σε λίγες ώρες πολύτιμους φίλους που αν και έχουν άλλη θρησκεία γεύονται τις χαρές και τα βάσανα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Στο μυθιστόρημα όμως του Κεμάλ Αναντόλ, που περιγράφει το διάστημα από το 1904 έως το 1922 - κατά βάση στην ευρύτερη περιοχή της Φώκαιας στη Σμύρνη, διατυπώνεται μια ηχηρή αντίθεση απέναντι στις δολοπλοκίες των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο δεσμός φιλίας του Μιχάλη με τον Ταχίρ, των δύο αλλοεθνών κεντρικών ηρώων, είναι αλύγιστος μέσα στους καπνούς του πολέμου. Η αδελφικότητα που τους ενώνει ωθεί τον Ταχίρ να βάλει σε κίνδυνο ακόμη και τη ζωή του για να σώσει τη Μαρία, τη γυναίκα του Μιχάλη, από έναν κακούργο τοπικό γαιοκτήμονα. Και δεν είναι η μοναδική φορά στις 570 περίπου σελίδες του μυθιστορήματος που οι Τούρκοι χαρακτήρες προστατεύουν τους Έλληνες ή το αντίστροφο. Ο Μιχάλης, που καταδικάζεται σε θάνατο από το στρατοδικείο επειδή κατηγορείται για αντεθνική προπαγάνδα, χωρίς φόβο ή περιστροφές δείχνει τους υπαιτίους της σφαγής στη Μικρά Ασία και πληρώνει την τόλμη του με τουφεκισμό: *Ο πόλεμος αυτός δεν έχει τελειωμό! Χύνεται το αίμα αθώων και από τα δυο μέρη για να κερδίσουν χρήματα οι έμποροι των όπλων! Άδικα σκοτώνονται οι άνθρωποι.* Τα ίδια πράγματα υποστήριζε το 1975 η Διδώ Σωτηρίου στο δοκίμιο της *Η Μικρασιατική καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο.*

Γύρω στα 1962, με αφορμή την επέτειο των 40 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή, εμφανίζονται στην ελληνική λογοτεχνία τα περισσότερα δημοφιλή πεζογραφήματα που έχουν ως θέμα τους τον ελληνισμό του μικρασιατικού χώρου. Πέρα από τα *Ματωμένα Χώματα* την ίδια περίοδο βλέπουν το φως της δημοσιότητας τα κείμενα: *Το Αϊβαλί, η πατρίδα μου* του Φώτη Κόντογλου, *Στου Χατζηφράγκου* του Κοσμά Πολίτη και *Λωξάνδρα* της Μαρίας Ιορδανίνου. Ευτυχώς, η πλειονότητα τους είναι μεταφρασμένη στα τουρκικά. Ωστόσο, αυτή η επετειακή λογοτεχνία για τον ξεριζωμό αντιστρατεύεται τη ρητορική του εθνικισμού που καλλιεργεί η Ιστορία εκείνη την εποχή. Τα

παραπάνω μυθιστορήματα ή αφηγήματα δεν αναζητούν τους «καλούς» και τους «κακούς» της Ιστορίας αλλά επικεντρώνονται στη φρίκη που σκορπά αδιάκριτα ο πόλεμος και εστιάζουν στις ευτυχισμένες μέρες της συνύπαρξης Τούρκων και Ρωμιών. Αυτά τα λογοτεχνικά έργα, όπως και τα αντίστοιχα τουρκικά έργα με κεντρικό σημείο αναφοράς τον *Μεγάλο Χωρισμό* του Κεμάλ Αναντόλ, είναι μια πλούσια παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

Σήμερα, που το κλίμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων βελτιώνεται συνεχώς και που σε ακαδημαϊκό επίπεδο και στις δύο χώρες λειτουργούν πανεπιστημιακά Τμήματα Γλώσσας και Φιλολογίας του άλλου πολιτισμού (ελληνική γλώσσα και φιλολογία στην Τουρκία και τουρκική στην Ελλάδα), αυτά τα μυθιστορήματα πρέπει να μελετηθούν εξαντλητικά από τους Έλληνες και Τούρκους φοιτητές που σπουδάζουν τους γείτονες τους. Είμαι σίγουρος, και το γνωρίζω από πρώτο χέρι, πως ακριβώς αυτή η λογοτεχνία μπορεί να θεμελιώσει γερά μια πολιτιστική γέφυρα ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, έτσι ώστε οι νέοι άνθρωποι και από τις δύο πλευρές να ζήσουν επιτέλους την ατμόσφαιρα της ελκρινούς φιλίας και συνεργασίας που είχαν βιώσει οι προπάπποι τους στα χώματα της Μικράς Ασίας.

Ευχαριστώ

Κομοτηνή 9-2-2009